

ОПОЗИЦИЯТА ВИДЬНИЕ – СЛЪПОТА В ТВОРЧЕСТВОТО НА ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ

КАЛИНА МИЧЕВА-ПЕЙЧЕВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

k.micheva@gmail.com

В проучването са анализирани семантичните и вербални реализации на концептите *виждане* и *слепота* в оригиналните произведения на Патриарх Евтимий. Избраната опозиция корелира с основни противопоставяния като светлина – тъмнина, здраве – болест, истина – заблуда, сакрално – профанно. Тя се съотнася с установени в старобългарския език и в Кирило-Методиевите преводи значения – преки и метафорични – на *видьние* и *слъпота*. В творчеството на Патриарх Евтимий за нея се откриват и специфични употреби, свързани с исихастското учение като доминиращо в православие то във втората половина на XIV век. Ценността на виждането като вяръност на християнското учение и осмисляне на богословските особености на исихазма, както и антиценността на слепотата като незнание, заблуда, ерес се представят от аксиологична гледна точка.

Ключови думи: диахронна лингвокултурология; концептът виждане; концептът слепота; средновековна концептосфера

THE OPPOSITION OF VISION AND BLINDNESS (ВИДЬНИЕ – СЛЪПОТА) IN THE WORKS OF PATRIARCH EUTHYMIUS

KALINA MICHEVA-PEYCHEVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

k.micheva@gmail.com

The study analyses the semantic and verbal realisations of the concepts of vision and blindness in the original works of Patriarch Euthymius. The selected opposition correlates with fundamental binary oppositions such as *light – darkness, health – illness, truth –*

© КАЛИНА МИЧЕВА-ПЕЙЧЕВА, 2026 / © KALINA MICHEVA-PEYCHEVA, 2026

Тази статия в списание „Български език“ е с отворен достъп и се публикува под международния публичен лиценз Creative Commons Attribution 4.0 International (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0). /

This open access article of journal “Balgarski ezik” (“Bulgarian Language”) is published under the terms of Creative Commons Attribution 4.0 International Public License (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).

error, and *sacred – profane*. It is further related to the literal and metaphorical meanings of **видѣние** и **слѣпота** “vision” and “blindness” established in Old Bulgarian and in the Cyrillo-Methodian translation tradition. Specific uses of these terms are also attested in Patriarch Euthymius’ works, where they are linked to Hesychasm as the dominant theological doctrine in Orthodoxy during the second half of the 14th century. From an axiological perspective, vision is interpreted as fidelity to Christian doctrine and as an expression of theological insight into Hesychasm, while blindness functions as its anti-value, signifying ignorance, delusion, and heresy.

Keywords: diachronic linguoculturology; the concept of vision; the concept of blindness; medieval concept sphere

1. Увод

Изследването на езика и културата чрез основни семантични опозиции през последните 20 години е модерно направление в съвременната антропология/етнолингвистика. Този подход се прилага и към диахронен езиков материал, като се проучват важните за християнството противопоставяния сакрално – профанно, чисто – нечисто, добро – зло, свое – чуждо, горе – долу и др. в българската средновековна книжнина. Специалистите по история на българския език в Института за български език публикуват монографии и студии, посветени на лингвокултурологичните особености на средновековните текстове (Цибранска-Костова/Tsibranska-Kostova 2011, 2021; Мичева/Micheva 2015, 2016, Мичева-Пейчева/Micheva-Peycheva 2016, 2017).

Опозицията **видѣние** – **слѣпота**, макар и не толкова широкообхватна, притежава изключителен евристичен заряд. В старогръцката литература тази опозиция е в основата на философското противопоставяне истина – илюзия, което се реализира като знание – незнание. Класически пример за присъствието на опозицията са образите на Едип и Тирезий в трагедията на Софокъл „Едип цар“. Виждащият Едип не знае истината за своя произход, не знае, че е убил баща си и се е оженил за майка си, като по този начин е предизвикал гнева на боговете и нещастията на град Тива. Когато научава какво е извършил, се самоослепява. Така слепотата става резултат от духовното проглеждане. В същото време слепецът Тирезий е пророк и медиатор между човешкия свят и духовния свят. Той знае истината и вижда бъдещето не със слепите си очи, а с духа си.

Според проучванията на М. Елиаде във всяка митология или древна религия (например: египетската, индийската, китайската, скандинавската) се откриват слепи, ослепени или проглеждащи божества и герои, които симболизират духовна слепота, невежество, несъвършенство или напротив, мъдрост, способност за познаване на истината и проникване в бъдещето (Елиаде/Eliade 1997–2009).

В старобългарската литература виждането се обвързва с разбирането на християнското учение. В „Проглас към евангелието“ се казва, че „слепите ще прогледат, глухите ще чуят буквеното слово да познаят Бога, както трябва“. Според текста познанието на Божието писание, на евангелския

текст е пътят към истинското виждане, защото „всяка безкнижна душа не вижда добре божия закон“. В Пространното житие на св. Кирил в спора с триезичниците във Венеция Константин Философ казва: „Как вие не се срамувате, като определяте само три езика, а искате всички други племена и народи да бъдат слепи и глухи?“ и по този начин защитава тезата, че народи, които не четат и слушат Божието слово на разбираем език, са слепи и глухи. Следователно в средновековната българска книжнина и виждането/прогледането, и слепотата имат символичен смисъл и се осмислят в рамките на християнската културна парадигма.

В съвременната българска литература слепотата и виждането присъстват в много произведения – от „Дядо Йоцо гледа“ на Иван Вазов до „Сляпата Вайша“ на Георги Господинов – като всяка епоха и произведение им придават различен символен смисъл.

Изборът на съчиненията на Патриарх Евтимий като обект на нашето изследване е продиктуван от ключовото място на тези произведения в историята на българската култура, от тяхната оригиналност на фона на предимно преводната средновековна литература и от огромното разпространение на преписите им векове наред из целия славянски свят, включително и в Дунавския регион. Материалът е ексцерпиран от изданието на Е. Калужняcki (Kałuźniacki 1901). Творчеството на Патриарх Евтимий е обект на много и разностранни проучвания – текстологични, езиковедски, литературоведски. От гледна точка на диахронната лингвокултурология са изследвани опозициите чисто – нечисто (Мичева-Пейчева/Micheva-Peycheva 2017) и светлина – тъмнина (Мичева/Micheva 2020).

Езиковите факти, които се привеждат при съпоставка със старобългарския език, са извлечени от лексикографски трудове (Старобългарски речник/Starobalgarski rechnik 1999, 2009; Старославянский словарь/Stroslovianskii slovar' 1999).

2. Концептът видѣние в творчеството на Патриарх Евтимий

Опозицията **видѣние** – **слѣпота** може да бъде проучена с методите на когнитивната лингвистика и концептология, като се представят семантичните и вербалните реализации на концептите *виждане* и *слепота*, които я изграждат.

2.1. Виждането като възприемане на образ с очите

В оригиналните съчинения на Патриарх Евтимий концептът **видѣние** се вербализира с лексеми от два корена *вид-* и *зьр-*. В старобългарски са засвидетелствани и глаголите *възгладати*, *гладати*, *съгладати*, но у Патриарх Евтимий те не се откриват. Лексемата *вндѣние* означава на първо място ‘виждане, гледане’. В Похвалното слово за светите Константин и Елена става дума не просто за възприемане на образ с очите, а за съзерцание с почитание

и преклонение пред кръста като символ на християнската вяра: *пронес'шоу се, мнѡжѣства мнѡга нарѡды събраше се на видѣніе живодавца крѣта* 434г.1.

Второто значение 'външен вид, образ' произтича от първото, защото също е свързано с човешката способност за зрително възприемане на света: *на н'же дхъ ѡѡъ въ видѣни голѡбни сѣниде съ нѣсъ Житие на св. Иларон Мъгленски* 165г.17. А третото 'видение, сън' е запазено и до днес. Например: *възбѣнжвъ оубо ѡт сѣна и расмотрнвъ снаж видѣнїа, распали сѧ такоже елень къ истоуникѡмѣ воднымѣ Житие на Иван Рилски* 8.19.

2.2. Исихастският термин видѣние

Специфична за Патриарх Евтимий и напълно иновативна е терминологичната семантика на *видѣние*. Две са основните понятия в исихастката теория за усъвършенстването на човека и приближаването му до Бога – *деяние* и *видение*. Думата *дѣяние* се среща и в старобългарските класически произведения, и в оригиналните съчинения на Патриарх Евтимий като общоупотребима с основно значение 'деяние, дело'. Същото може да се каже и за лексемата *видѣние* с основно значение 'виждане, наблюдаване на нещо'. От тези две общоупотребими думи българският писател чрез метафоричен пренос сътворява терминологични названия на двете степени по пътя на човека към просветлението в исихазма. *Деяние* е термин, обобщаващ всички задължителни за исихасткото възвисяване действия като безмълвие, бдение, постоянни молитви. Именно чрез *деяние* може да се стигне до *видение*, което означава 'виждане на Бога, максимално приближаване до божественото'. Или както точно е описано в Посланието до Киприан: „ще стигнеш висотата на видението и незаходим мрак ще постигнеш и до Бога ще се приближиш и чисто с него ще беседваш“: и *дѣлномоу оусрѣдно подвигниши се прилежати. въскорѣ на видѣнїа въстечеши высѡтоу. и въ незаходимы постигниши мракъ и бѣи приближиши се и чистѣ томоу бесѣдоуеши* 226.4. Светлината на божественото и виждането като приближаване до Бога се съчетават с „незаходимия мрак“, тоест с липсата на светлина и възможност за проглеждане. Именно в тази сложна симбиоза от семантичните опозиции *виждане* – *невъзможност за виждане*, *светлина* – *мрак*, *човек* – *Бог* се изгражда моделът на исихасткото служене чрез чисто, тоест искрено, истинно говорене с Бога.

В Житието на св. Петка се утвърждават отшелничеството и пустиножителството като най-висши форми на християнска отдаденост. Пътят на светлицата преминава именно през *деянията* и *видението*, за да стигне до слънчевата светлина като знак на сакралното: *ѡце бѡ въ дѣанїи речеѣтъ кто тѣхъ нѣщны, и сѧ дѣанїи ради просїа • ѡце видѣнїемъ высѡчаншѣ тѣхъ, и сїѣ снмъ ѡзриши ѡкрашенѣ. въсждоу такоже снѣце лоучѣ испушѣетъ Житие на св.*

Петка 74v.23. Пустиножителката Параскева-Петка *като слънцето изпуска лъчи* според текста на житието, защото нейният духовен път отговаря на исихастката концепция за усъвършенстване на човека в самота, безмълвие и непрестанни молитви.

2.3. Исихастският термин боговѣдѣніе

Сложната дума **боговѣдѣніе** със значение ‘боговидение, богопознание’ е иновация в езика на Патриарх Евтимий и според историците на религията е термин, който назовава последната степен на усъвършенстване на човека в исихазма. Боговидението се постига с изучаване на божествените книги, тоест чрез осмисляне на религиозното знание, както и чрез самоусъвършенстване в размисъл и отшелничество: *н соущіимъ въ полатѣ заповѣда елнци сщениимъ касают се кннгамъ, н елнци бжтвнаа проунтаю словеса, въ бговѣдѣніе оумъ възводити н проунтаемыи прлежно вънматн Похвално слово за светите Константин и Елена 435v; іакоже боговѣдѣць нногда на Єінанскѣхъ, въходитъ въ невѣхдонмыи мракъ боговѣдѣніа Житие на св. Иван Рилски 16.4.* Този композит принадлежи също към специфичните исихастки вербализации на концепта **видѣние**.

2.4. Виждането като осмисляне

Повечето употреби на прилагателното **вѣдѣный** и глагола **вѣдѣти**, както и на глаголите **съзрѣвати**, **зрѣти**, **възрѣти** и на съществителните **зрѣтель** и **зрѣніе** са свързани с виждането като процес на възприемане на действителността с очите. В същото време част от вербализациите на концепта, положени в християнската парадигма, изтъкват същността на виждането като правилно разбиране на действителността. Например в Похвалното слово за св. Неделя с глагола **вѣдѣмъ** се назовава целия процес на научаване на истината за битието на светицата *н вѣдѣмъ ѿ коудѣ въ свѣтъ пронзиде н како въ житіе таковаа прѣиде н кто рожшен н възспнтавшен, н каковъ корень павльше се ѿраслн Похвално слово за св. Неделя 604v.21.* В Първото послание до Никодим Патриарх Евтимий припомня мъдростта на Мойсей, който вижда, тоест осъзнава, че юдеите са непокорни и жестоки, защото моралните качества не могат да се възприемат със зрението, а могат да се оценят с ума: *Мѡисѣи оубо, научелствоуе Іоудейскыи людн. жестоки тѣхъ н непокорны зрѣше Първо послание до Никодим 206.11.* А в Житието на св. Петка с оксиморонния израз „виж това, което око не вижда“, изграден върху тавтологично повторение на корена *виж-* и противопоставяне на *виж* и *не вижда*, се утвърждава необходимостта от духовно проглеждане и ментално осмисляне на християнските постулати: *Слышала еси, н вѣждѣ. н приклонн ѣхо твое въ іаже око не вѣдѣ, н ѣхо не слыша Житие на св. Петка 82r.30.*

2.5. Наглеждането като грижа за човека

Глаголът *назирати* в творчеството на Патриарх Евтимий се среща в няколко контекста със специфична семантика, различна от засвидетелстваната в старобългарския език: *Нѣ ѿ прѣбнаа мѣти н въскраснаа параскѣви, мнѣшственѣ н нѣ назран съ выше Житие на св. Петка 82v15; н мнѣ сладкаа вѣщи н нѣ мларѣоне , тако нѣ дръзновеніе къ боу, съ выше назран нѣ. нѣ ѿ нѣга разрѣшъшем се зръцалѣ н гаданіѣ Житие на св. Иларон Мъгленски 174v.8; Не вскѣдѣвай посѣщаа нас, назрѣа, застѣпаа, помагаа, наставляа, покрываа ѿт съпротивнаго навѣта Житие на св. Филотея 98.9.* Докато в класическите старобългарски паметници глаголет *назирати* означава ‘гледам, наблюдавам, следя, дебна’, у Патриарх Евтимий той е със значение ‘наблюдавам дали всичко е наред с някого, за да му помогна в трудност’. Във всички контексти става дума за светци и светици, които от небето закрилят добрите християни. В съвременния български език глаголет *надзиравам* пази подобно значение (префиксът *над-* придава допълнително значение ‘гледам към някого отвисоко’). Точно както и глаголите *гледам*, *наглеждам*, *отглеждам* означават ‘грижа се за някого’. Общият ономасиологичен признак между съвременните глаголи и среднобългарския *назирати* е ‘полагам грижи’.

2.6. Опозицията видимо – невидимо

Виждането дава възможност на хората да възприемат и разбират нещата от заобикалящия ги свят. Но дори и при най-добро зрение според християнските постулати човек може да вижда само видимия, материалния свят, а освен него съществува и духовен свят на висши сили, който е невидим. За тях хората остават слепи до момента, в който Бог или неговите пратеници сами пожелаят да станат видими. Очевидно в рамките на християнската култура способността да виждаш или да не виждаш не се определя от физиологичните особености на човека, а от Божествения промисъл, тъй като Бог е творец и на видимия, и на невидимия свят: *Боже, въ трѣицѣ свѣтѣй, рѣкъ, покланѣмый, сътворивъи въсѣ видимаа н невидимаа Житие на св. Иван Рилски 15.5.* В текста Патриарх Евтимий използва субстантивацията като парадигматична номинация, формите на сегашното страдателно причастие в среден род множествено число са употребени като съществителни: *видимаа* – материалният свят; *невидимаа* – духовният свят.

Невидимото присъствие на небесните сили, които се грижат за добрите християни, се оценява като изключително стойностно. В творчеството на Патриарх Евтимий невидимостта е аксиологически положителна и се отнася най-вече за Бог и ангелите, които „тържествуват“ и „държат почести“ заедно с истински вярващите: *ѿ ноудѣ же н насъ назираеть. н съ нами невиднѣ трѣжъствоуеть Похвално слово за светите Елена и Константин*

439r.23; *Стѣхъ оубо аггелъ, невѣднѣю почѣсти дрѣжжѣе Похвално слово за Михаил воин* 177.26.

Макар и рядко, невидими могат да бъдат и отрицателни висши сили. В Похвалното слово на Михаил воин става дума за „невидим враг“, а лексемата враг още в старобългарския език означава ‘дявол’: *Вѣднѣмъ вѣднѣмаго къ невѣднѣмоу оплѣчающа сѧ, не бѣ къ чловеѣкоу, нѧ къ самомоу невѣднѣмоу оплѣчающа сѧ врагоу* 177.23. Субстантивираниите причастия, както и преносното значение на *враг* могат да се причислят към характерните лексикални маркери на старобългарската книжнина, които са част от Кирило-Методиевото наследство.

2.7. Всевиждащият Бог

Семантичната опозиция виждане – слепота се осъществява само в границите на човешкия свят – само хората могат да бъдат виждащи или слепи, разбиращи или отричащи християнските истини, знаещи или духовно слепи. За разлика от тях в монотеизма Бог е изключителен във всяко отношение и затова е всевиждащ, единствен той вижда всичко. Така се представя същността на Бога и в творчеството на Патриарх Евтимий. Например: *Вѣдѣй въсе конце ѿт высоты славы своеѣ щедрѣнѣи свое създанѣе гавн се, носнѣмъ на рѣкъ дѣвѣую Служба за царица Теофана* 266.20. Писателят използва субстантивация на сегашното деятелно причастие в единствено число, за да изтъкне качеството на Бога.

3. Концептът слѣпота в творчеството на Патриарх Евтимий

3.1. Слепотата като невъзможност за възприемане на образи с очите

В творчеството на Патриарх Евтимий слепотата рядко се осмисля единствено като физически недѣг. Докато в класическите старобългарски паметници се откриват голям брой употреби на съществителното *слѣпѣць* и субстантива *слѣпѣ* със значение ‘незрящ човек’, в проучените съчинения на Патриарх Евтимий те са рядкост. Например: *ѿбонѣмъ ѿчѣсе¹¹ его нскоучивши¹²мъ, слѣпѣ гавлааше се не¹³пѣповнын Похвално слово за светите Константин и Елена* 427v.35.

Концептът *слѣпота* в оригиналните произведения на търновския патриарх се вербализира само с лексеми от корена *слѣп-*, лексемата *невѣдѣнѣ* не е засвидетелствана. В старобългарски *невѣдѣнѣ* означава ‘слепота’: *н абѣмъ того трепетѣ н невѣдѣнѣ обѣмъ Супрасълски сборник* 559.27; *н молитежъ сътворивѣтъ отъна отъ нѣхъ невѣдѣнѣмъ дрѣхъ аггеломъ. да въси бѣвѣшнѣ пондоша въслѣдъ его Супрасълски сборник* 32.18–19. Засвидетелствано е и преносното значение ‘духовно невиждане, заблуда’: *да не подражаниѣ жндовѣска жродѣства. нѣ дѣтѣскоу позавѣднѣмъ благодареннѣ ... не завѣстѣлнѣ*

вѣнхъ невѣдѣнню. нъ хвалаштнхъ богопознанню *Супрасълски сборник* 340.24. В текста на духовната слепота се противопоставя богопознанието, което е типично за християнската културна парадигма. В съчиненията на Патриарх Евтимий лексемата слѣпота се реализира именно с преносното значение ‘заблуда, неистина’.

3.2. „Слепите проглеждат“ – знак за силата на християнството

Най-често се среща сакралната формула „слепите проглеждат“ като название на едно от разпознаваемите чудеса на Исус и неговите апостоли. Например: *пръзыванїемъ* во распѣтаго, слѣпїи прозрѣають. *хрѣмїи* ходѣтъ *Похвално слово за света Неделя* 607г.35. Проглеждането на слепите и прохождането на хромите е знак за силата на божественото присъствие още в евангелските текстове, точният езиков израз в старобългарските евангелия е част от Кирило-Методиевото наследство, който се възпроизвежда векове наред, като виждаме, и у Патриарх Евтимий.

Освен утвърдената предикативна колокация слѣпїи прозрѣають, в оригиналните съчинения на Патриарх Евтимий се открива и проглеждане като изцеление от физически недъг след допир до свети мощи. В текста на Житието на св. Филотея вярващият Теодор с болест на окото се допира до мощите ѝ и проглежда: *чнстыма оумна свѣтлыи чнстѣ зрѣше свѣтъ и бѣше въ радостн мнѣшѣ о прѣславнѣмъ того прозрѣнїи* 97.10.

Висшето благо на „прозрението“ предопределя възможността човекът отново да погледне „чисто“ към заобикалящия го светъл свят. Така се осъществява съчленяването на исихасткия модел за стойностно съществуване чрез вярата – оздравелият човек се оттласква от болестта, недъга и се приобщава към светлината и чистотата с посредничеството на сакралното („светите мощи“). В този контекст се реализират опозициите свещен – профанен, чист – нечист, светъл – тъмен, здрав – болен, проглеждане – слепота. Тяхното съсъществуване в най-голяма степен утвърждава силата на християнската вяра.

3.3. Слепотата като знак за политеизма, проглеждането като път към монотеизма

В текста на Житието на св. Петка обобщено се изтъква чудодейната мощ на християнската църква да прогонва недъзите на хората и да дава зрение на слепите: *Твоа црѣвь, недѣжгѣмъ ѿгнанїе. слѣпїи прозрѣнїе* 81г.28. Чрез проглеждането слепите се приобщават към светлината точно както езичниците преминават от мрак към светлина, когато приемат християнството. И в класическите старобългарски паметници, и в съчиненията на Патриарх Евтимий политеизмът се съотнася с тъмнината. Затова в Похвалното слово на светите Константин и Елена той е номиниран като *тъма* и *смъртна сянка*, а монотеизмът е *светлината на благочестието*: *Кто аздыкы, нже въ тѣмѣ*

и сѣни сѣмѣтнѣи, по писанномуу рици, сѣдащаа, къ свѣтоу благоустьѣа прнтрѣже 438v.38. В текста търновският книжовник умело вплита цитат от Псалтира 106.10, като го съотнася с имп. Константин Велики, който извежда народите на Римската империя от тъмнината на многобожието към светлината на единствения християнски Бог. В тези контексти са съчетават реализациите на семантичните опозиции слепота – проглеждане и тъмнина – светлина.

3.4. Слепотата като символ на ересите

По времето, когато Патриарх Евтимий заема търновския църковен престо от 1371 г. до смъртта си, се разпространяват много ереси в целия византийско-славянски свят. В своята дейност като патриарх на България и в своето творчество Евтимий отхвърля и изобличава ересите. В Похвалното слово за св. Йоан Поливотски и в Житието на св. Иларион Мъгленски той нарича ересите мрак, мъгла и тъма, като има предвид манихейската, арменската и богомилската ерес: слѣзнымн тѣмкы и непрѣстѣпнымн еже къ воюу мѡлбамн тѣхъ къзньи и научнанїа до конца безъ вѣстн оустрон и своа людн горкаго ересска свободн мрака и мѣглы же и мѣстѣ, нхъже не посѣщаетъ ꙗко Похвално слово за св. Йоан Поливотски 200.14; Вѣзникнѣте ѹлїцн ѿ належщаго вамъ мрака Житие на св. Иларион Мъгленски 165v.28.

В рамките на същата културна парадигма ересите се осмислят и като слепота. Въз основа на диференциалните признаци ‘невиждане на истината, неправилно виждане’, които са присъщи и на ересите, и на слепотата, в оригиналните съчинения на Патриарх Евтимий лексемата слѣпота се осъществява с преносно значение ‘ерес’. Слепотата е заблуда, от която еретиците трябва да се отърсят, техните очи трябва да се отворят, за да припознаят изконното православие: и ѹбоуство прїимѣте своего завлѣженїа и слѣпоты Житие на св. Иларион Мъгленски 170v.10; и ѡтресѣте належещю о҃чнма вашнма слѣпотѹ Житие на св. Иларион Мъгленски 172г.3; и дахъ те въ завѣтъ рѡдѣ въ свѣтъ езыхъ. ѡврѣстн о҃чеса слѣпымы, и нзвестн ѡ оузу сvezаные Житие на св. Иларион Мъгленски 163v25. Определянето на ересите като слепота в средновековната концептосфера доказва връзката между невиждането и незнанието и е една от реализациите на семантичния признак ‘духовна слепота’, който се пази и до днес в българския език (Речник на българския език онлайн).

3.5. Слепотата, сънят и смъртта

Затварянето на очите по време на сън и невъзможността да се вижда света, от една страна, съотнася съня със слепотата, а от друга с вечния сън – смъртта. Факт е, че в творчеството на Патриарх Евтимий глаголят о҃сѣпнѣти и съществителното о҃сѣпнѣние нямат преки значения ‘заспя’ и ‘заспи-

ване', а само преносни 'умра' и 'умиране'. За разлика от старобългарския език, в който преките употреби са много. Въз основа на концептуалния анализ на връзката сън – слепота – умирање може да се направи извод, че слепотата също като съня се осмисля като прекъсване на връзката със света и следователно като смърт.

4. Заключение

Лексикосемантичният и контекстуалният анализ на вербализациите на концептите **видѣнїе** и **слѣпота** показват, че те са аксиологически противоположни. Концептът **видѣнїе** се свързва с универсалните ценности разбиране на света и помагане на хората, а концептът **слѣпота** – с универсалните антиценности незнание, неразбиране, съзнателно отстояване на неверни идеи. Именно затова можем да обобщим, че опозицията **видѣнїе** – **слѣпота** в творчеството на Патриарх Евтимий има аксиологичен и универсален характер.

Специфични за Патриарх Евтимий са исихастските термини **видѣнїе** и **богovidѣнїе**, които отразяват антропологичната концепция за истинското приближаване и служене на Бога в исихазма. Отъждествяването на слепотата не само с езичеството, но и с ересите също е характерно за тази епоха и за дейността на търновския патриарх. Семантичната опозиция **видѣнїе** – **слѣпота** се реализира в корелация с други важни за средновековната концептосфера опозиции като светлина – тъмнина, здраве – болест, истина – заблуда, сакрално – профанно.

Проглеждането като преход от слепота към виждане има многоаспектен символен смисъл, но най-често се свързва със силата на християнския Бог. Езиковият израз **слѣпни прозрѣжтѣ** може да се смята за част от Кирило-Методиевото наследство в целия славянски свят. И тъй като слепотата може да се превърне в истинско проглеждане за истината чрез приемането на християнската вяра, може да се каже, че опозицията **видѣнїе** – **слѣпота** има и трансформационен характер.

Благодарности

Благодарности за финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“ за международния проект „Кирило-Методиевата традиция, език и култура сред словациите, българите и сърбите“ съгласно договор КП-06 ДУНАВ / 1.

ЛИТЕРАТУРА

Елиаде 1997 – 2009: Елиаде, М. История на религиозните идеи и вярвания. Том 1 – 3. София, Христо Ботев.

- Мичева 2015: *Мичева, В.* Картината на света в езика на новобългарските дамаскини. София, ДиоМира.
- Мичева 2016: *Мичева, В.* Свет и тъма, свое и чужое в християнско парадигме. Saarbrücken, LAP LAMBERT Academic publishing.
- Мичева 2020: *Мичева, В.* Ценностите *светлина* и *тъмнина* в оригиналните произведения на Патриарх Евтимий. – В: *Аксиологични проблеми в славянските езици (традиции и съвременност)*. София, Издателство на БАН, с. 55–84.
- Мичева-Пейчева 2016: *Мичева-Пейчева, К.* Сакрална чистота и профанна нечистота. Saarbrücken, LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Мичева-Пейчева 2017: *Мичева-Пейчева, К.* Етнокултурната бинарност в средновековната българска литература. София, ДиоМира.
- Старобългарски речник 1999, 2009: Старобългарски речник. Т. 1. А–Н. Т. 2. О–У. София, Издателство „Валентин Траянов“.
- Старославянски словарь 1999: Старославянски словарь. Москва, Русский язык.
- Цибранска-Костова 2011: *Цибранска-Костова, М.* Покаяната книжнина на Българското средновековие IX–XVIII в. (езиково-текстологични и културологични аспекти). София, Издателство „Валентин Траянов“.
- Цибранска-Костова 2021: *Цибранска-Костова, М.* Лингвокултурологична интерпретация на турцизмите в християнски религиозни текстове. – *Zeszyty Cyrylo-Methodianskie*, 10, pp. 7–19.
- Kalužniacki 1901: *Kalužniacki, E.* Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375–1393). Wien, C. Gerold.

REFERENCES

- Eliade 1997 – 2009: *Eliade, M.* Istoriya na religioznite idei i vyarvaniya. Tom 1–3. Sofia, Hristo Botev.
- Kalužniacki 1901: *Kalužniacki, E.* Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375–1393). Wien, C. Gerold.
- Micheva 2015: *Micheva, V.* Kartinata na sveta v ezika na novobalgarskite damaskini. Sofia, DioMira.
- Micheva 2016: *Micheva, V.* Svet i t'ma, svoe i chuzhoe v hristianskoi paradigme. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic publishing.
- Micheva 2020: *Micheva, V.* Tsennostite svetlina i tamnina v originalnite proizvedeniya na Patriarh Evtimiy. – In: *Aksiologichni problemi v slavyanskite ezitsi (traditsii i savremennost)*. Sofiya, Izdatelstvo na BAN, pp. 55–84.
- Micheva-Peycheva 2016: *Micheva-Peycheva, K.* Sakral'naia chistota i profannaia nechistota. Saarbrücken, LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Micheva-Peycheva 2017: *Micheva-Peycheva, K.* Etnokulturnata binarnost v srednovekovnata balgarska literatura. Sofia, DioMira.
- Starobalgarski rechnik 1999, 2009: Starobalgarski rechnik. T. 1. A–N. T. 2. O–U. Sofia, Izdatelstvo „Valentin Trayanov“.

- Staroslavianskii slovar' 1999: Staroslavianskii slovar'. Moskva, Russkii iazyk.
- Tsibranska-Kostova 2011: *Tsibranska-Kostova, M. Pokaynata knizhnina na Balgarskoto srednovekovie IX–XVIII v. (ezikovo-tekstologichni i kulturologichni aspekti)*. Sofia, Izdatelstvo “Valentin Trayanov”.
- Tsibranska-Kostova 2021: *Tsibranska-Kostova, M. Lingvokulturologichna interpretatsiya na turtsizmite v hristiyanski religiozni tekstove. – Zeszyty Cyrylo-Metodianskie*, 10, pp. 7–19.

✉ Доц. д-р Калина Мичева-Пейчева

Секция за история на българския език

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“

при Българската академия на науките

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ Assoc. Prof. Dr. Kalina Micheva-Peycheva

Department of History of Bulgarian Language

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia Bulgaria